

УДК 811.124.04

Кондаурова Христина Вадимівна

викладач кафедри латинської мови

Київський національний медичний університет імені О.О. Богомольця

Кондаурова Кристина Вадимовна

преподаватель латинського языка

Киевский национальный университет имени А.А. Богомольца

Kondaurova Khrystyna

Lecturer of the Latin Language of

Bogomolets National Medical University

**КЛАСИФІКАЦІЯ ЛАТИНСЬКОМОВНИХ ОФІЦІЙНИХ
ДОКУМЕНТІВ ЄВРОПИ VIII-XVII СТОЛІТЬ
КЛАССИФИКАЦИЯ ЛАТИНСКОЯЗЫЧНЫХ ОФИЦИАЛЬНЫХ
ДОКУМЕНТОВ ЕВРОПЫ VIII-XVII ВЕКОВ
CLASSIFICATION OF THE LATIN OFFICIAL DOCUMENTS OF
EUROPE OF THE VIII-XVII CENTURY**

***Анотація.** Робота присвячена розгляду та класифікації основних латинськомовних офіційних документів, які використовувалися на території Європи у VIII-XVII столітті.*

***Ключові слова:** булла, капітулярій, хартія, едикт, декрет, статут, універсал, привілеї.*

***Аннотация.** Работа посвящена рассмотрению и классификации основных латинскоязычных официальных документов, которые использовались на территории Европы в VIII-XVII веках.*

***Ключевые слова:** булла, капитулярий, хартия, эдикт, декрет, статут, универсал, привилегии.*

Summary. The paper is devoted to the review and classification of the main Latin-language official documents that were used in the territory of Europe in VIII-XVII centuries.

Key words: bulls, capitularies, charter, edict, decree, statute, universal, privileges.

Латинськомовні офіційні документи Європи VII-XVIII століття складають досить об'ємну історичну та лінгвістичну базу для досліджень. Досить велика кількість збережених документів дала змогу виокремити таке поняття юридичної та історичної наук, як «актове право». Це право займається вивченням законодавчих актів як джерел офіційного документообігу певного періоду функціонування.

Характерні риси джерел законодавчих актів визначаються тим, що вони відображають історичну дійсність у юридичних нормах і чітко вказують на зміни, яких зазнає мова під впливом не лише історичних, але й політичних та юридичних змін [4, с. 358].

Класифікацію законодавчих актів можна робити за декількома параметрами. Перш за все варто враховувати географію використання актів (за ареалом функціонування умовно вони поділяються на західноєвропейські та східноєвропейські) та їх частотність. Такий підхід до класифікації законодавчих актів є досить широким, тому не охоплює історичних особливостей та характеристик самих документів.

Юридична наука веде свій початок від Античності: Драконові закони, закони XII таблиць, декрети та постанови сенатів – все це надзвичайно важливі зразки законодавчих документів саме Західної Європи.

Своє продовження законодавчі акти Давнього світу отримують у різних видах документів. У значенні печатки, якою верифікувався сам документ, булли почали використовуватися папською канцелярією з VI ст.,

проте саме з XII ст. булла функціонує разом із документом, до якого вона прикріплювалася, а тому саме з цього періоду булла стає офіційним, юридично затвердженим документом. Папські послання до VI ст. збережені в основному в копіях або лише в уривках через відсутність їхньої регулярної реєстрації. Вперше архів папської курії згадується за понтифікату папи Дамаса I (366-384) і Геласія I (492-496), а при папі Григорії I Великому (590-604) була укладена перша книга формул Римської курії – «Liber Diurnus» (Щоденна книга) – документ для фіксації вхідної / вихідної папської документації. Збережені булли цього періоду дозволили встановити, що до папського титулу в буллу була додана нова формула «Servus servorum Dei» (Раб рабів Божих) [2]. Всі булли починалися з імені папи, написаного готичним маюскулом без розділових знаків та заголовків – «episcopus, servus servorum Dei» [9]. З розвитком документообігу та впорядкуванням папської канцелярії після імені папи додалася формула із зазначенням необмеженого терміну дії документа – «in perpetuam memoriam» або «ad perpetuam rei memoriam» (скорочено IN PP M); в малих буллах замість неї стояло «salutem et apostolicam benedictionem» (вітання й апостольське благословення) [2]. Завершував напис на буллі «Datum» з посиланням на ім'я посадової особи – автора булли, день місяця, індикт, рік від Богоявлення, рік понтифікату [9]. Наприклад, «Datum Laterani per manum Rolandi sanctae Romanae ecclesiae presbyteri cardinalis et cancellarii, XII Junii, indic [tione] Vo, anno dominicae incar. MCLVII pontificatus vero domini Adriani papae quarti anno tertio» (Видано в Латерані рукою Роланда, святого Римської Церкви кардинала-пресвітера і канцлера, в 12-й день до червневих календ, 5-го індикту, в рік від Богоявлення 1157, понтифікату ж пана папи Адріана четвертого року третього [21 травня 1157]).

Наступним різновидом законодавчих актів є *капітулярій*, один із найцікавіших видів законодавчих актів як за структурою, так і за змістом.

Традиційно капітулярієм називається низка законодавчих та адміністративних актів, що походять від франкських династій Меровінгів та Каролінгів. Започаткував такий вид документа імператор священної Римської імперії Карл Великий. Назва цього законодавчого акта походить із структури самого документа, частини якого називалися «capitula», дослівно «глави» [8, с 282].

Капітулярії за своєю природою мають різні призначення, тому традиційно вони класифікуються на глави відповідно до предмета, якого цей капітулярій стосується [9, с. 282]. Наприклад:

«Capitula legibus addenda (капітули додані до законів) – це доповнення, зроблені королем франків у варварських законах, прийнятих за часів правління Меровінгів.

Capitula ecclesiastica (церковні капітулярії) – це закони, розроблені в радах єпископів; якими король франків санкціонував канон рад і зробив їх обов'язковими для усіх християн у королівстві.

Capitula per se scribenda (власне капітулярії) – ці закони включають політичні декрети, які зобов'язували усіх суб'єктів королівства їх дотримуватися.

Capitula missorum (капітулярії послів) – це інструкції, розроблені Карлом Великим і його наступниками для дипломатичних посланців, що були відіслані в різні частини імперії.

Capitularia (різні капітулярії) – разом із іншими капітуляріями були включені у різноманітні документи, зокрема, правила, яких варто дотримуватися у приватних володіннях короля (знаменитий капітулярій про маєтки de villis vel curtis imperii, який, без сумніву, є інструкціями, відправленими в різний час до представників цих володінь) [9, с. 282].

Ще одним досить відомим видом законодавчого акта в Середньовічній Європі була хартія, або як ще її називають – *харта*. «Хартія (від давн. грец. ἡ χάρτης – папір, грамота) – це: 1. грамота,

політичний документ, що висловлює основні вимоги широкого народного руху (права, привілеї); 2. у середні віки документ, який засвідчував якісь права або привілеї; 3. назва деяких міжнародних актів і угод, декларацій суспільно-політичного значення; 4. документ публічно-правового, соціально-економічного характеру; 5. старовинний рукопис» [7].

Наступним із прикладів найдавнішого нормативно-правового акта являється едикт. Цей тип законодавчого документа виник ще у роки існування Римської імперії та вплинув на розвиток юридичної науки у всій Європі.

В Енциклопедичному словнику Ф. А. Брокгауза та І. А. Ефрона *едикт* трактується як «1. у стародавньому Римі: програма діяльності магістрів, оголошувана ними при вступі на посаду; 2. всяке розпорядження магістрату, оголошене ним усно (ранні едикти) або письмово (пізні) для загального відома» [1, с. 168]. За своїм змістом едикти склалися з наказів, заборон і обіцянок магістратів стосовно управління і правосуддя загального або спеціального характеру. Право видавати едикти (*jus edicendi*¹) належало всім вищим магістратам, а з нижчих лише трибунам, еділам і квесторам. З усіх едиктів, збережених до нашого часу у пам'ятках давнього римського життя, особливо важливе значення для розвитку римського права мали преторські едикти і частково едикти еділів. В середні віки едиктом вважався один із видів королівського, імператорського закону, який мав на меті введення однієї зі значних правових норм [1, с. 168].

Безпосередній зв'язок з едиктом як законодавчим актом має *декрет* як «настанова верховної влади з будь-якого питання, що має силу закону. В давньому Римі декрет вважався привілеєм імператорів і міг видаватися лише самим імператором. У Франції – законодавче встановлення органів влади, які були створені в процесі буржуазної революції XVIII ст. В деяких

¹Лат. право оголошення

інших країнах декретом вважається акт, виданий в порядку управління президентської чи парламентської влади» [3].

Якщо говорити про декрет як вид канонічного закону, то його варто відносити до юрисдикції католицької церкви. Декрети католицької церкви складаються із папських булл і коротких письмових послань, названих *бреве* [3].

Юриспруденція Східної Європи, хоча вона і розвивалась за зразками Західної, характеризується функціонуванням інших видів законодавчих актів, які мають свої особливі характеристики.

Так, наприклад, такий вид законодавчого документа, як *статут*, стосувався окремих верств населення, зокрема ремісничих групувань, об'єднань купців, а також деяких гільдій, цехів та університетів. Найбільшу популярність статути набирають на території Речі Посполитої та Князівства Литовського, серед них досить відомим є Вислицький статут 1347 року, упорядкований при Казимирі Великому на основі польського звичаєвого права. Ці статути відображають якісно нові зміни у процесі переходу від натуральної ренти до грошової, намагання ліквідувати феодальну роздробленість польського королівства з метою упорядкування господарської власності [1, с. 538].

Не меншу популярність у Східній Європі, зокрема в Україні (у гетьманській канцелярії), мали універсали.

Універсалом (від лат. *universalis litterae* – публічні послання) вважався письмовий маніфест адміністративно-політичного змісту, який видавався у Речі Посполитій в XV-XVIII ст., а також і в Гетьманщині в період XII-XVIII ст. іноді навіть представниками генеральної старшини й полковниками. Зазвичай універсал складався з протоколу, конкретного розпорядження та заключного протоколу [6].

Існували різні види універсалів: загальні (стосувалися всього народу) та спеціальні (мали відношення до певних організацій чи верств

населення). На теренах Речі Посполитої універсал використовувався для скликання сеймів та звернення короля до народу. До 1564 року всі універсали були написані латинською мовою і починалися зі звернення короля: *universis et singulis, praesentibus et futuris* – всім і кожному, теперішнім і майбутнім [6].

Особливим і притаманним лише східноєвропейським територіям законодавчим актом були привілеї, а саме *шляхетські привілеї* – законодавчі акти, що видавалися королями Русі, великими князями Литовськими, Польськими королями і стосувались шляхетських прав та вольностей. Одні привілеї стосувалися лише католицької (польської, пізніше литовської) шляхти, інші – православної (української, білоруської); проте більшість таких документів стосувалися всієї шляхти Великого князівства Литовського, Руського та Жемайтійського і Речі Посполитої [5].

Наведена класифікація латинськомовних офіційних документів, звичайно, не охоплює всіх юридичних аспектів суспільного життя Західної та Східної Європи VIII-XVII століття, проте характеризує основні види законодавчих актів, які відображали основні політичні зміни на загальноєвропейських територіях.

Література

1. Брокгауз Ф. А., Эфрон И. А. Энциклопедический словарь. Т. 72. СПб, 1904. – 936 с.
2. Булла // Православная энциклопедия [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravenc.ru/text/153635.html> (Дата звернення 02.03.2017).
3. Декрет // Вікіпедія – вільна енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Декрет> (Дата звернення 23.09.17).

4. Калакура Я. С., Войцехівська І. Н., Павленко С. Ф. та ін. Історичне джерелознавство: підручник. К.: Либідь, 2002. – 488 с.
5. Привілеї шляхетські. // Вікіпедія – вільна енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Привілеї_шляхетські (Дата звернення 13.05.2016).
6. Універсал / /Юридична енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: cyclop.com.ua/content/view/1406/1/1/8/ (Дата звернення 5.09.2017).
7. Хартія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://slovopectia.org.ua/38/53413/385458.html>>ХАРТІЯ (Дата звернення 27.08.2017).
8. Capitulary. Encyclopædia Britannica / ed. H. Chisholm. 11th ed. Vol. 5. С.: Cambridge University Press, 1911. – 947 p.
9. Thurston H. Catholic Encyclopedia (1913), Volume 3. Bulls and Briefs. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://en.wikisource.org/wiki/Catholic_Encyclopedia_\(1913\)/Bulls_and_Briefs](https://en.wikisource.org/wiki/Catholic_Encyclopedia_(1913)/Bulls_and_Briefs) (Дата звернення 15.07.2017).